

Veronika Nela Gašpar

Teologija u Rijeci, Tizianova 15, HR-51000 Rijeka
vgaspar@rijeka.kbf.hr

Teološke perspektive za XXI. stoljeće

Rosino Gibellini, *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, preveo Stjepan Kušar, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2006.

Sažetak

Članak je pisan sa svrhom upoznavanja čitatelja s temeljnim sadržajem nove knjige R. Gibellinija, *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*. Ta se knjiga tematski nadovezuje na njegovu prethodnu knjigu, *Teologija dvadesetog stoljeća*. Nakon panorame teološke misli XX. stoljeća, R. Gibellini se pita o zadaćama i perspektivama teološke misli u neposrednoj budućnosti.

Budući da je knjigu koju predstavljamo njezin autor R. Gibellini zamislio kao bilancu u perspektivi budućnosti, bilancu koja se oslanja na teologiju XX. stoljeća, u prvom dijelu članka daje se prikaz četiri teološka pravca XX. stoljeća. Ostala tri dijela članka prikazuju teološke perspektive XXI. stoljeća: perspektive teologije korelacije, perspektive teologije u doba mondijalizacije i perspektive teologije ekumenizma i međureligijskog dijaloga. Prilozi su napisali međunarodno poznati teolozi. Oni se u razmišljanjima kreću uzduž bitnih linija promišljanja koja su izronila tijekom XX. stoljeća, napose pak u njegovim posljednjim desetljećima, i koje su otvorene daljnjem razvijanju na početku XXI. stoljeća.

Gljučne riječi

Rosino Gibellini, teologija, bilance i perspektive, kontekstualnost, interdisciplinarnost i dijalog

Uvod

Teško je uspoređivati vremenâ i razdoblja, jer svako je od njih neponovljivo, kao što su neponovljive i ljudske egzistencije u njih utkane. Mi ih ipak uspoređujemo, jer smatramo kako u svemu ima poneka zajednička konstanta, nešto što se provlači i ostaje kroz sve mijene. Uzevši to u obzir, mnogi ističu kako nijedno stoljeće nije poznavalo tako dubokih promjenâ na svim područjima zbilje, kao što je to slučaj s XX. stoljećem.¹ To se najzornije vidi na polju prirodnih znanosti i njihove primjene u tehnici i tehnologiji. Zahvaljujući tim promjenama, mijenja se i ljudsko društvo i kultura. Razumljivo je da su stoga, a i zbog svojih unutrašnjih razloga, društvene i humanističke znanosti također

1

Britanski povjesničar Eric Hobsbawm, u svom dokumentiranome svesku *Kratko stoljeće*, postavio je kronološke granice XX. stoljeća kao političkog fenomena s 1914. (Prvi svjetski rat) i s 1991. (pad Berlinskog zida i raspad Sovjetskog Saveza). Prema Hobsbawmu, pojam »kratkoga stoljeća«, koje on rabi, potječe od Ivana Berenda, bivšeg predsjed-

nika Mađarske akademije znanosti. No, ne samo s političke nego i s kulturalne i teološke strane, može se govoriti o XX. stoljeću kao o »kratkome stoljeću«. Usp. Eric Hobsbawm, *Age of Extremes – The Short Twentieth Century 1914–1991*, Penguin, New York 1994.

doživjele duboke promjene. Nove metode istraživanja iznijele su na vidjelo i nove rezultate ili su, pak, stare spoznaje osvijetlile novim svjetlom. To je najočitije upravo u onim granama znanstvene djelatnosti koje dobrim dijelom žive od svoje vlastite prošlosti – misli se na filozofiju i teologiju.² Pogledamo li s tog motrišta na povijest teologije XX. stoljeća, lako uočavamo njezine duboke mijene i traganja za novim polazištima i metodama – u raspravi s duhom vremena i protiv njega. Upravo to nam je izvrsno i analitički pokazala knjiga *Teologija XX. stoljeća*.³ Njezin autor, Rosino Gibellini vrijedi kao jedan od najboljih poznavatelja kršćanske teologije XX. stoljeća.

Jürgen Habermas u zbirci članaka pod naslovom *Postmetafizička misao*⁴ određuje četiri pravca u razvoju filozofije XX. stoljeća. Moglo bi se činiti nategnutim usklađivanje, ali i u razvoju teologije XX. stoljeća R. Gibellini prikazuje četiri teološka pravca, primjenjujući ni skolastičku niti dijalektičku, nego perspektivističku metodologiju. Riječ je o teološkim pravcima koja obilježuju tipologiju kako se »pravi« teologija, a da se ne iscrpljuje njezino utemeljenje, tematika i kontekstualnost.⁵ Nakon pregleda teološke misli XX. stoljeća, potrebno je suočiti se s izazovima što nam ih za budućnost nameće naša neposredna prošlost, te pokušati naznačiti pravce istraživanja. Nova knjiga R. Gibellinija *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*,⁶ želi nas informirati o najvažnijim pitanjima i polazištima teološke misli na prijelazu iz jednog stoljeća u drugo. Prvi dio članka govori o četiri teološka pravca XX. stoljeća. Premda su oni tema prethodne autorove knjige, on o njima iznova promišlja i sintetički ih prikazuje na početku svoje nove knjige koju predstavljamo. Drugi dio članka prikazuje sedam radova koji govore o perspektivama teologije korelacije. Nakon njih slijedi šest radova o perspektivama teologije u doba mondijalizacije. Zadnju skupinu sačinjavaju četiri rada s područja ekumenizma i međureligijskog dijaloga.

1. Četiri teološka pravca »kratkog stoljeća«

Prema R. Gibelliniju, XX. stoljeće karakteriziraju četiri teološka pravca koja međusobno ujedinjuje zajednički zadatak da teologiju, u logici utjelovljenja i otkupljenja, stave u obranu i službu svega onoga što je »Humanum«. Prvi se teološki pravac XX. stoljeća potvrđuje dijalektičkom teologijom, čiji je izravan nastavak K. Barthova teologija riječi, a koja se formalno pronalazi i na drugim područjima misli, gdje se teologija fenomenološki drži svoje teme, koja je riječ Božja. Riječ je, dakle, o »Teologiji Božje riječi« ili »Teologiji kršćanske objave«. One idu za tim da, s protestantskim teologom Karl Barthom, potvrde transcendenciju Božje riječi, ili s katoličkim teologom Hans Urs von Balthasarom, neusporedivost kršćanske objave s obzirom na svaku filozofiju ili ljudsku mudrost. R. Gibellini ističe da je za protestantskog teologa Karl Bartha Božja objava temelj koji nema nikakva drugoga temelja, nego je sama u sebi apsolutni temelj, a svoju zbiljnost i istinu ima posve i u svakom vidiku unutar same sebe. Isti pravac u teološkom promišljanju R. Gibellini otkriva i kod H. U. von Balthasara, prema kojemu se ne mogu pokazati kriteriji za opravdanje kršćanstva, nego ih ono ima u sebi i pokazuje iz sebe svoje opravdanje.⁷ U ovaj prvi teološki pravac R. Gibellini smješta također i evangeličkog teologa Eberharda Jüngela, koji predlaže radikalnu teologiju objave, tj. govor o Bogu koji misli Boga polazeći isključivo od njegove objave.

Taj prvi teološki pravac zaokupljen je, dakle, identitetom kršćanske vjere i specifičnošću kršćanskog diskursa. Prema R. Gibelliniju, »Teologije identiteta« ponovno se javljaju zadnjih desetljeća XX. stoljeća, u kontekstu postmoderne. Autor naznačuje samo dva pravca: postliberalnu teologiju i teologiju

protumoderne. Naziv »postliberalna« uzima se kao značajka one teologije u kontekstu moderne koja je išla za tim da bude u dijalogu s filozofijom i kulturom na zajedničkoj osnovici racionalnosti, ili na temeljnome zajedničkom religioznom iskustvu. R. Gibellini zaključuje da teologije identiteta imaju barthovski korijen,

»ali se pokazuju profinjenijima s obzirom na svoj epistemološki profil: utoliko, naime, što se predstavljaju kao neutemeljujuće teologije, ali se u načinu življenja ljudi ipak svjesne pluralizma u koji se uključuje teološki diskurs«.⁸

Drugi teološki pravac R. Gibellini naziva »Teologije korelacije«, a on prema njemu spaja sa zaokupljenošću identitetom važnost kršćanskoga diskursa za egzistencijalnu, antropološku, kulturalnu i iskustvenu ljudsku stvarnost. U taj teološki pravac R. Gibellini smješta egzistencijalnu teologiju Rudolfa Bultmanna, teologiju kulture Paula Tillicha, antropološku teologiju Karla Rahnera, teologiju iskustva Edwarda Schillebeeckxa, ekumensku i međureligijsku teologiju Hansa Künga, te hermeneutičku teologiju Clauda Geffréa i Davida Tracyja.⁹ U drugom teološkom pravcu teologija je, dakle,

»... zamišljena kao korelacija (suodnos) koji valja razvijati između dva pola: s jedne je strane, pol objave i tradicije koja ju prenosi, s druge je egzistencijalan (Bultmann), kulturalan (Tillich), antropološki (Rahner), odnosno iskustveni (Schillebeeckx, Küng, Geffré, Tracy) pol«.¹⁰

Ako se, dakle, prvi teološki pravac, tj. teologije identiteta, daje predočiti u obliku kruga koji ima svoje središte, objavu; u drugom teološkom pravcu, kome je vlastita metoda korelacije, teološko se razmišljanje mora odvijati između dva pola: istina kršćanske poruke i tumačenje te istine koje mora voditi računa o situaciji u kojoj se nalazi naslovnik poruke. Mnoge teologije XX. stoljeća dade se odrediti kao »teologije korelacije«. Te su teologije, prema autoru, u biti sukladne gledom na metodu korelacije između pitanja koje proistječe iz ljudskoga iskustva, te odgovora što ga formuliraju tradicija i kršćanska objava. No, korelacija između pitanja i odgovora u svojem izvođenju treba biti »kritička korelacija«, to jest ta se korelacija dobiva ako se ljudsko pitanje može suoblikovati kao radikalno pitanje o smislu stvarnosti i egzistencije. Taj način teološkog promišljanja poprimio je naziv »antropološki obrat u teologiji«. Antropološki obrat u teologiji produbio je treći teološki pravac u smjeru politike, s nakanom da razvije društvene i političke sadržaje kršćanske poruke. Kao najznačajnije predstavnike trećeg teološkog pravca XX. stoljeća,

2
Filozofiju se shvaća kao sustavnu refleksiju na ljudsko iskustvo, pri čemu je iskustvo predmet, ali u neku ruku i svojevrzni nositelj refleksije, odnosno razmišljanja. Teologiju se, pak, shvaća kao sustavnu refleksiju na religiozno iskustvo, čiju srž tvori odnos s Bogom u krilu zajednice vjernika. U tom smislu vrijedi također odredba kršćanske teologije kao refleksivnog oblika samorazumijevanja kršćanske religije.

3
Rosino Gibellini, *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1999.

4
Usp. Jürgen Habermas, *Il pensiero post-metafisico*, Laterza, Roma-Bari 1991.

5
Usp. R. Gibellini, *Teologija dvadesetog stoljeća*, str. 519–520.

6
Rosino Gibellini, *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2006.

7
Usp. *ibid.*, str. 7.

8
Ibid., str. 11.

9
Usp. *ibid.*, str. 12.

10
Ibid., str. 12.

R. Gibellini navodi Johana Baptista Metza i Jürgena Moltmanna.¹¹ Politička teologija prihvaća »opredjeljenje za ulazak u polje povijesti« i postavlja problem odnosa između teologije i prakse. Njezin glavni predstavnik, katolički teolog Johann Baptist Metz, smatra da je kriza identiteta kršćanstva primarno kriza ne njegove poruke, nego njegovih nositelja i njegovih ustanova; jedni se i drugi suviše često izmiču neizbježno praktičnom smislu poruke same, pa tako nanose štetu djelovanju njezine razumljivosti. Drugi značajan predstavnik političke teologije, protestantski teolog Jürgen Moltmann ustvrđuje da upravo latinskoamerička teologija oslobođenja, crna teologija u Sjedinjenim Državama, *minjung* teologija u Koreji, feministička teologija, te mnogi drugi oblici teologije – pokazuju nužnost i plodnost političke svijesti kršćanske teologije. R. Gibellini ističe da politička teologija prihvaća izazove vremena; na prvome mjestu, nerazriješeni sukob s problemima prosvjetiteljstva, zatim iskustvo katastrofe u Auschwitzu te, na kraju, uprisutnjivanje Trećeg svijeta u svijet teologije. Funkcija teologije, prema J. Moltmann, trebala bi promišljati i područja političkoga, kulturalnog, gospodarskog i ekološkog života nekog društva, te u svakome od njih imati »kritičko-proročku« ulogu. Četvrti teološki pravac dvadesetog stoljeća, prema R. Gibelliniju, ostvaruje se onime što se može odrediti kao ulazak kršćanske teologije u doba mondijalizacije.

»Jedan od pokazatelja tog okreta prema mondijalizaciji nazočan je u razmještanju mjesta na kojima se razrađuje teologija, i subjekata koji je razrađuju. Tako se rađaju novi teološki pokreti: teologija oslobođenja u Latinskoj Americi; teologija inkulturacije u Africi; nova teologija religija u Aziji; feministička teologija u međunarodnom pokretu za emancipaciju žena.«¹²

Po tim pokretima povijest narodâ, u svojoj činjeničnosti, ulazi u krug teološkoga razmišljanja. Nastajale su takozvane »kontekstualne« teologije, jer su određene društvenim i kulturalnim kontekstom; samom svojom solidnom kontinentalnom prisutnošću one pokazuju da su univerzalne teologije bile samo univerzalizirajuće teologije koje su postavljale zahtjev za univerzalnošću preko samoga njihova konteksta. Koristeći se jednom intuicijom K. Rahnera, njegov učenik J. B. Metz predložio je periodizaciju povijesti kršćanstva u tri etape: prva traje samo jedno stoljeće: to je stoljeće u kojem kršćanstvo živi u hebrejskom kontekstu i u kojem se stvaraju i učvršćuju kršćanski spisi Novoga zavjeta; slijedi razdoblje zapadnoga kršćanstva, u kojoj kršćanstvo prolazi kroz helenistički, rimski, srednjovjekovni i zapadno-moderni svijet te dopire sve do nas. Ali s Drugim vatikanskim koncilom i ekumenskim pokretom započinje treća etapa, obilježena zaokretom od zapadne Crkve prema svjetskoj Crkvi, koja je kulturalno policentrična i čijim su jasnim pokazateljima teološka promišljanja Trećeg svijeta. Dok su stoljećima, sve do II. vatikanskog koncila, teologiju obilježavale u prvome redu teološke škole, dotle u posljednjih pedesetak godina nemamo više teoloških škola, no postoje teolozi i čini se da su razlike među njima veće negoli su bile one između raznih teoloških škola. Gibellini to dokumentira i u ovoj knjizi koju predstavljamo, *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*. Prilozi katoličkih autora jasno pokazuju kako se zadaća teologije i teologa ne svodi na tumačenje i, još manje, na citiranje i ponavljanje dokumenata crkvenoga učiteljstva. Teolog ih ima u vidu, on ih čita i tumači, smješta ih u njihov kontekst i u kontekst svoje suvremenosti, pokazuje im domete i granice, te ide dalje u svojim promišljanjima iskustva vjere i zadaće Crkve u dotičnome času povijesti. Prilozi nekatoličkih autora pokazuju kako je moguće zajednički raditi i ići prema istome cilju: tumačenju kršćanske poruke za naše vrijeme tako da ona bude izvorom svjetla i budenjem nade za budućnost čovječanstva i svijeta.

2. Perspektive teologijâ korelacije u XXI. stoljeću

»Korak dvijetisućite godine. Napredak i ponor«,¹³ naslov je rada protestantskog teologa J. Moltmanna. U svom promišljanju o teološkim perspektivama za XXI. stoljeće, Moltmann prikazuje kulturalnu povijest Moderne, koja je u 19. stoljeću okarakterizirana kategorijom »napretka«, da bi se zatim u 20. stoljeću izokrenula u kategoriju »ponora« ili »katastrofe«. Budućnost će u XXI. stoljeću, prema Moltmannu,

»... biti određena s ta dva doba, koja nipošto nisu prošla. Ona nas bacaju u nevjerojatna proturječja. Tu je najprije XIX. stoljeće: doba fantastičnog napretka na svim životnim područjima, od lokomotive do aviona, od telefona do interneta, od klasične fizike do teorije relativnosti, doba otkrića i osvajanjâ. I tu je XX. stoljeće: doba neusporedivih katastrofa. Verdun i Staljingrad, Auschwitz i Arhipelag Gulug, Hirošima i Černobil – to su samo neka imena koja su dostatna za podsjećanje na nepredodive zločine protiv čovječanstva u naprednom zapadnom i modernom svijetu. Oba ta doba prisutna su i danas: doba napretkâ i doba ponorâ. Danas globaliziramo napredni svijet XIX. stoljeća, a ujedno su nadohvat ruke spremna sva sredstva za 'konačno rješenje' pitanja čovječanstva kroz masovna uništavanja, sredstva razvijena i primijenjena u 20. stoljeću.«¹⁴

Nadanja, koja pokazuju prema budućnosti novog tisućljeća, J. Moltmann naziva »mostovima budućnosti«, jer ih valja graditi preko ponorâ uništenjâ što smo ih iskusili u XX. stoljeću. Zapravo su to ista ona nadanja koja su u XIX. stoljeću dozvala u postojanje moderni svijet – demokratska i industrijska revolucija – ali sada su to nadanja koja zbog proživljenih negativnih iskustava moraju biti razboritija. Tada, prema Moltmannu,

»... stvorenje neće biti samo očuvano – kako se do sada konzervativno govorilo – nego će se dalje razvijati prema svome cilju. Zemlja je, naime, određena da bude zajedničkom kućom sviju zemaljskih stvorova...«¹⁵

Govoreći o budućnosti demokratskog i znanstveno-tehničkog projekta, Moltmann u trećem dijelu svog rada ističe da se kategorija »napretka« ponovno javlja u raščlambama novijih događaja, te uspijeva premostiti prostor prema otvorenoj budućnosti, ulazeći u novo tisućljeće bez arogancije, ali i bez očajanja, u znaku kršćanske nade.

Drugi rad u *Teološkim perspektivama za XXI. stoljeće* djelo je Wenera Jeanronda. U radu naslovljenom »Hermeneutički značaj teologije«¹⁶ autor daje nacrt filozofskog razvitka hermeneutike sve do Hansa Georga Gadamera i Paula Ricœura, kao i skicu razvitka teološke hermeneutike do Claude Geffrea i Davida Tracyja, te potom prelazi na neke hermeneutičke probleme koji bi početkom novoga stoljeća mogli biti posebno značajni za budućnost kršćanske teologije. Među njima, ističu se govor o Bogu koji postaje govorom o jeziku o Bogu, te tumačenja Biblije i teologije s namjerom njihova prerastanja u pluralno, kontekstualno i interkulturalno tumačenje. Odgovorna teologija, svjesna svoje hermeneutičke značajke, prema Jeanronda,

»... nikada neće moći zahtijevati od sebe manje negoli je poštovanje prema drugome čovjeku, poštovanje prema vlastitoj drugosti koja se hoće pokazati, poštovanje prema promjeni i pošto-

11
Usp. ibid., str. 16.

12
Ibid., str. 19.

13
Jürgen Moltmann, »Korak dvijetisućite godine. Napredak i ponor«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 29–50.

14
Ibid., str. 30.

15
Ibid., str. 50.

16
Werner Jeanrond, »Hermeneutički značaj teologije«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 51–72.

vanje prema radikalnoj drugosti Boga, drugosti koja se objavila u našem obzoru razumijevanja, te je u nama ljudima probudila čežnju za dubljim poniranjem u božansku tajnu.¹⁷

Autor trećeg rada u *Teološkim perspektivama za XXI. stoljeće* jest Edmund Arens, predstavnik nove političke teologije. »Noviji razvitci političke teologije. Kritička snaga javnoga govora o Bogu«,¹⁸ naslov je rada u kojem autor objašnjava početke i razvoj toga novog smjera u teologiji. Arens zagovara razvijanje u smjeru *javne, kritičke i komunikativne* teologije i smatra da su njezine glavne sastavnice: znanost, Crkva i društvo, zato što se u njima povezuju različite dimenzije kritike teologije, Crkve, znanosti i društva. Komunikativna dimenzija političke teologije, prema autoru,

»... služi priopćavanju evanđelja i razvijanju njegove stvaralačko-osloboditeljske, proročko-kritičke, anmnetičko-solidarne i prema sporazumijevanju orijentirane pomirbene sile. Ona cilja na komunikativnu vjersku praksu... To je praksa solidarnosti, pravednosti i sporazumijevanja, praksa koja svoju mjeru uzima na Isusovoj praksi i koju nastoji uprisutniti u solidarnoj i kritičkoj suvremenosti. Takvo kristopraktično uprisutnjivanje događa se u osobnoj, društvenoj i političkoj praksi nasljedovanja.«¹⁹

Takva teologija, zaključuje E. Arens,

»... istodobno je zainteresirana za razgovor s drugim znanostima te se trudi oko sporazumijevanja s njima na temelju uzajamnog priznanja i kritike. Ona napose zahvaća u društvena razračunavanja oko temeljnih pitanja ljudskoga života i suživota.«²⁰

Slijede dva rada posvećena moralnoj teologiji. Prvi je rad napisao Marciano Vidal, docent moralne teologije u Madridu i u Rimu. Njegov rad naslovljen »Novije preobrazbe i perspektive za budućnosti u teološkoj etici«,²¹ ima dva komplementarna cilja: s jedne strane, načiniti bilancu situacije u teološkoj etici unutar katolicizma; s druge strane, pružiti jednu perspektivu ove teološke discipline za prvu trećinu XXI. stoljeća. Prema M. Vidalu, perspektiva moralne teologije ovisi jednako o postignućima koja se trebaju učvrstiti, kao i o ograničenjima koja trebaju biti razriješena. Promišljajući budućnost teologije morala, autor se usredotočuje na tri njezina zadatka: povratak evanđeoskim i teološkim »izvorima«, metodološke promjene u istraživanju i predlaganju moralne istine, te orijentacija »sadržaja« prema programu solidarnoga čovječanstva.

S tom linijom autonomnog morala u kršćanskom kontekstu konvergira i drugi rad iz moralne teologije, naslovljen »Slika čovjeka i ljudsko dostojanstvo. Kršćanska perspektiva bioetike«. ²² Rad je napisao Dietmar Mieth. On u svome radu traga za temeljnim etičkim načelom »ljudskoga dostojanstva«, koje treba voditi razmišljanje i djelovanje u području bioetike. Mieth polazi od toga da se kršćanska perspektiva u bioetici odnosi na poticaje za otkrivanje etičkih problema i na etički djelotvorne motive. Pritom autor ističe da je religioznim iskustvima zajedničko to da se u njima radi o smislu etičnoga, o motivaciji za etičko djelovanje i o pravom postupanju s etikom u kontekstu vjere. To se, prema njemu, pokazuje na religioznim uvjerenjima koja kao takva ne zamjenjuju utemeljenjâ, nego ih mogu pratiti i pojačavati. D. Mieth zaključuje da međusobni odnos slike čovjeka i ljudskoga dostojanstva pokazuje uzajamne implikacije antropološkoga i etičkog. Stoga ni moralna filozofija u smislu utemeljenja normi, niti etika dobrog življenja, ne mogu se odreći razmišljanjâ o religioznoj konstituciji čovjeka.

Šesti rad u *Teološkim perspektivama za XXI. stoljeće* usredotočen je na pitanje koje se u biblijskim znanostima provlačilo XX. stoljećem. Riječ je o traganju za povijesnim Isusom. To se pitanje otvorilo ulaskom povijesno-kritičke metode u biblijske znanosti. Zadnjih desetljeća XX. stoljeća nastupila je treća

faza tog pitanja, obilježena mnogostrukošću izvora napose židovskih, pluralnošću metodologija, te različitim i brojnim rezultatima. Sve to suoblikuje treću fazu koju prikazuje padovanski bibličar Giuseppe Segalla u radu »Treća potraga za povijesnim Isusom i njezina postmoderna paradigma«. ²³ Autor predstavlja paradigmu »treće potrage« u njezinoj historiografskoj, metodološkoj i teološkoj konfiguraciji. Prema njemu, »treća potraga« za povijesnim Isusom odražava negativne i pozitivne vidove postmoderne tako da u njoj stvara posebnu sliku. Segalla piše:

»Raznovrsnost i složenost treće potrage dobro odgovara složenom obzoru postmoderne s fragmentacijom specijalizacijâ, metodâ i istinâ, te sa susljednom slabošću misli i nesigurnošću same istine.« ²⁴

U negativnom vidu, treća potraga za povijesnim Isusom odražava fragmentarnost istraživanja i, kao posljedicu, fragmentarnost Isusovih likova koje su predstavili razni povjesničari. Pozitivno, pak, u trećoj potrazi za povijesnim Isusom očituje se veća zauzetost za dokumentarne izvore i za kritičku argumentaciju, koja također podliježe kritici, prema tome i opovrgavanju; osim toga, za to se istraživanje zanima sve više i sama teologija. Riječ je, dakle, o novoj paradigmi koju Segalla sintetički prikazuje u njezina tri oblika: historiografskome, metodološkom i teološkom obliku.

Sedmi rad u *Teološkim perspektivama za XXI. stoljeće* pripada području sustavne teologije i to temi imenovanja ili nazivanja Boga u prelasku od moderne k postmodernoj. Napisao ga je sjevernoamerički teolog David Tracy i svoj rad naslovio »Forma i fragment: povrat skrivenoga i nedokučivog Boga«. ²⁵ Tracy upozorava da je moderna teologija gurnula na rub dvije tradicije: realizam križa, koji priznaje Božju skrivenost, i apofatičku teologiju, koja izlaže Božju nedokučivost. Prema njemu, valja prekinuti s tom marginalizacijom. U članku, naime, Tracy pokazuje kako razmišljanje o Bogu izvodi prelazak od forme k fragmentu, te se treba potruditi oko prikupljanja fragmenata i ponovnog stjecanja zaboravljenih, ili marginaliziranih tradicija o skrivenome i nedokučivom Bogu. To upravo čini postmoderna teologija, koja je prema autoru, pošteno, premda koji put i očajničko, nastojanje da se Boga ponovno čuje kao Boga: mrvечи modernu povijesnu svijest, razobličujući preuzetnosti moderne racionalnosti i zahtijevajući pozornost prema svima onima koje je moderni projekt zaboravio ili gurnuo u stranu.

17
Ibid., str. 72.

18
Edmund Arens, »Noviji razvitci političke teologije. Kritička snaga javnoga govora o Bogu«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 73–92.

19
Ibid., str. 91.

20
Ibid.

21
Marciano Vidal, »Novije preobrazbe i perspektive za budućnost u teološkoj etici«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 187–217.

22
Dietmar Mieth, »Slika čovjeka i ljudsko dostojanstvo. Kršćanska perspektiva bioetike«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 219–232.

23
Giuseppe Segalla, »Treća potraga za povijesnim Isusom i njezina postmoderna paradigma«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 233–258.

24
Ibid., str. 234.

25
David Tracy, »Forma i fragment: povrat skrivenoga i nedokučivog Boga«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 259–282.

3. Perspektive teologije u doba mondijalizacije

Prvi rad koji tematizira kontekstualnu teologiju naslovljen je »Situacija i zadaće teologije oslobođenja«. ²⁶ Autor je rada peruanski teolog Gustavo Gutiérrez. Svojim doprinosom Gutiérrez upozorava na tri velika suvremena izazova vjere i u njima prisutnog novog hermenutičkog polja koje se teologiji otvara za promišljanje njezina govora o Bogu upućena ljudima našega vremena: izazov modernog i takozvanog postmodernog svijeta; siromaštvo dviju trećina čovječanstva, te religijski pluralizam i međureligijski dijalog, koji ga slijedi. Gutiérrez ističe da je drugi izazov u središtu njegova teološkog istraživanja i obrazlaže zašto:

»Niz povijesnih događaja u pedesetim i šezdesetim godinama XX. stoljeća (dekolonijalizacija, nove nacije, narodni pokreti, bolje poznavanje uzrokâ siromaštva itd.), uzduž i poprijeko planete, učinili su prisutnima one koji su uvijek bili odsutni iz povijesti čovječanstva ili, da budemo točniji, koji su bili nevidljivi za način kako se stvarala povijest u kojoj se samo jedan njezin dio, naime, zapadni svijet, predstavljao kao pobjednik na svim poljima. To je povijesna činjenica nazvana 'upad siromaha'.«²⁷

Ako hoćemo shvatiti smisao teologije oslobođenja, onda, prema Gutiérrezu treba biti istaknuto da siromaštvo, »oblikuje hermeneutičko područje koje vodi k ponovnomu iščitavanju biblijske poruke i puta kojim trebaju poći Isusovi učenici«. ²⁸ Prema Gutiérrezu, temeljna ideja ne samo kršćanskog života nego i teološkog promišljanja trebala bi biti »opcija za siromašne«.

Pravac afričke teologije prikazao je teolog iz Konga, Sylvain Kalamba Nsapo. Njegov rad »Sadašnje tendencije afričke teologije«²⁹ kritički prikazuje različite razine inkulturacije Evanđelja u afričkim kulturama, te pokazuje kako se teološki projekt inkulturacije povezuje s projektom oslobođenja, te u najnovije doba s projektom rekonstrukcije. Sylvain Kalamba Nsapo posebnu pozornost u svome radu daje pitanju metode u teološkome podsaharskom svijetu. Autor piše:

»Spremni smo za radikalni epistemološki prekid koji će iz zalaganja učiniti prvi teološki čin što uvodi i kritičko promišljanje o povijesnoj praksi Trećega svijeta.«³⁰

Teološko promišljanje o Crkvi predstavlja vladajuću tendenciju afričke teologije i njezin istinski doprinos teologiji cijele Crkve.

Nakon prikaza kontekstualne teologije u Latinskoj Americi i Africi, slijedi rad indijskog teologa Michaela Amaladossa. U svom radu »Zajedno prema kraljevstvu. Pojavljivanje azijske teologije«, ³¹ Michael Amaladoss skreće pozornost na specifični značaj azijskih teologija:

»Zahvaljujući budizmu i Yogi, s jedne strane, te kineskoj viziji sklada i indijske ideale cjeline, s druge strane, azijski pristup teološkomu razmišljanju razlikuje se od onoga europskog utemeljenog na racionalnoj i dihotomnoj grčko-rimskoj kulturi (dvojstvo Boga i svijeta, čovjeka i prirode, duha i tijela).«³²

Budući da su azijske religije manje institucionalne, Amaladoss misli da je došlo vrijeme kada treba priznati i poštivati razlike i kada istina ne smije biti zamijenjena njezinim izražajima, a nijedna formulacija ne treba se smatrati normativnom. »Istina kao odnos između onih koji komuniciraju može biti pluralistička, a da se zbog toga tu ne radi o relativističkoj tvrdnji«, ³³ zaključuje Amaladoss. Za njega rješenje nije u nametanju, nego u poštivanju razlike i pluralizma kao obogaćujućih, napose kada svi surađuju u izgradnji ljudske zajednice. Pluralizam, pak, na svim razinama čini dijalog načinom i putem življenja.

Jedno od inovativnijih teoloških gibanja druge polovine XX. stoljeća jest feministička teologija, čije posljednje razvitke prikazuje britanska teologinja

Elizabeth Green u svom radu »Na raskrsnici putova. Feministička teologija na početku XXI. stoljeća«. ³⁴ Svrha ovog rada nije toliko u davanju prikaza aktualne teološke feminističke produkcije, koliko u usredotočenosti na ženu kao subjekt teološkog promišljanja o Bogu, te evidencija rasprave koja se kreće oko nekih metodoloških i pojmovnih čvorišta koja će, prema E. Green, obilježiti budućnost feminističke teologije u XXI. stoljeću. U korijenu feminističke kritike lika Boga Oca nalazi se pitanje teološkog jezika i načina kako on funkcionira. Razmak koji dijeli Boga od naših jezičnih konstrukcija, prema E. Green, daje feminističkoj teologiji mogućnost da se ogleda i s drugima načinima izricanja Boga. Lik božanske Mudrosti, za feminističke teologinje koje se smještaju unutar hebrejske ili kršćanske predaje, postaje izvorom ženskih slika koje, posredovane feminističkom hermeneutikom, mogu destabilizirati isključivo muške metafore Boga. Temeljni doprinos teološkog promišljanja o pitanju Bogu unutar feminističke teologije E. Green vidi u isticanju činjenice da Bog ima mnogostruki identitet, koji je izražen i na ženski način.

Među najnovijim kategorijama koje su ušle u teološko promišljanje, ubrajaju se i postmoderna i globalizacija. Pod mnogim vidicima one tvore nov epohalni kontekst i nove izazove za teologiju. Te su kategorije prisutne i kritički djelatne u mnogim poglavljima ove knjige, ali su izričito tematizirane u dva završna rada. Sjevernoamerički teolog Robert Schreiter, u radu »Postmoderna teologija i onkraj nje u svjetskoj Crkvi«, ³⁵ ilustrira prelazak od moderne k postmodernoj, te pokazuje različitost teoloških odgovora na njezin izazov. Schreiter polazi od činjenice da naziv »postmoderna« u teologiji drži na okupu različite, kojiput i proturječne diskurse. Oni se razlikuju u svojem iščitavanju moderne kao i u onome što smatraju odgovorom što ga valja dati na njihove analize. Budući da nema suglasnosti s obzirom na razvrstavanje tih diskursa, kao ni u tome kako se oni uzajamno odnose, Schreiter u svom radu prikazuje promišljanje s obzirom na to kako bi se mogli razvrstati ti odgovori na modernu i na njezine granice. Prema njemu, postoje tri glavne struje diskursa o modernoj koji, uzeti zajedno, tvore ono što se naziva »postmoderna«: ponovno prisvajanje predmoderne; prihvati i privođenje prosvjetiteljskoga projekta njegovu dovršenju, te razradba posljedica koje proizlaze iz granicâ moderne. Svaka od te tri struje usredotočuje se na neku od točaka gdje prosvjetiteljski projekt nije ispunio svoje obećanje, ili je čak skrenuo s puta. Svaka od tih struja hrani se iz različitih izvora, a Schreiter se u svom radu ograničuje na one koji su za njih najvažniji.

26

Gustavo Gutiérrez, »Situacija i zadaće teologije oslobođenja«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 93–111.

27

Ibid., str. 99.

28

Ibid., str. 100.

29

Sylvain Kalamba Nsapo, »Sadašnje tendencije afričke teologije«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 113–149.

30

Ibid., str. 136.

31

Michael Amaladoss, »Zajedno prema kraljevstvu. Pojavljivanje azijske teologije«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 151–169.

loške perspektive za XXI. stoljeće, str. 151–169.

32

Ibid., str. 169.

33

Ibid.

34

Elizabeth Green, »Na raskrsnici putova. Feministička teologija na početku XXI. stoljeća«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 172–185.

35

Robert Schreiter, »Postmoderna teologija i onkraj nje u svjetskoj Crkvi«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 379–394.

Radom »Prijedlog univerzalnog programa kršćanstva u doba globalizacije«,³⁶ Johann Baptist Metz zaključuje knjigu promišljanjem o kulturalnom kontekstu budućnosti kršćanstva u dobu globalizacije, koje je također »doba pluralizma religija i kultura«. Metz polazi od konstatacije nekih kako je naše vrijeme već dugo »postkršćansko vrijeme«, u kojem se kršćanstvo može gledati još samo »s leđa«, pri čemu bi jedni bili žalosni, drugi ironični, a možda većina ravnodušna. Međutim, Metz u svom radu govori o vremenu – je li o onom još-modernom ili postmodernom, to on ostavlja po strani i neodlučeno – u kojem kršćanstvo valja gledati u lice, a ne u leđa, ako se još hoće govoriti o sposobnosti za budućnost ljudi i čovječanstva. To je za Metza upravo naše vrijeme. Prijedlog njegova rada jest da se stavi u korelaciju budućnost čovječanstva s budućnošću kršćanstva. Taj prijedlog, za Metza, izražava zadaću koja obvezuje i očekuje kršćansku teologiju. Ta je zadaća prisutna i u četiri sljedeća rada predstavljena u narednom dijelu članka, koji govori o perspektivama teologije ekumenizma i međureligijskog dijaloga.

4. Perspektive teologijâ ekumenizma i međureligijskog dijaloga

Grčki teolog Yannis Spiteris napisao je rad »Pravoslavna teologija 'ponovno otkriva' svoju prošlost. Teologija Otaca ponovno predložena današnjem čovjeku«. ³⁷ Na početku autor daje obvezatno razjašnjenje samog naslova svoga rada. Spiteris ističe da »pravoslavna« teologija u prvom redu ne postoji, stoga što ne postoji jedna jedina »pravoslavna Crkva«, nego razne crkve sa svojim tradicijama i sa svojim posebnostima, također i u teološkom razmišljanju. S druge strane, nastavlja Spiteris, ne postoji niti službena pravoslavna teologija XX. stoljeća, jer od vremenâ velikih ekumenskih koncila, zajedničkih sa Zapadom, ne postoji neko živo učiteljstvo u pravoslavnim crkvama koje bi predlagalo službeni nauk. Jedini izvor što ga Pravoslavni posjeduju u stvarima nauka i autoriteta zajednički su im s ostalim kršćanima: Biblija i Crkveni oci. Iz toga je očito da je nemoguće odrediti neku poziciju koja bi bila specifično pravoslavna na temelju onoga što je zajedničko s ostalim kršćanima. Pravoslavna je specifičnost u različitom tumačenju zajedničkih izvora bez posjedovanja neke specifične vlastitosti. Stoga Spiteris zaključuje da je prvotni cilj pravoslavne teologije ponovno otkriće Crkvenih Otaca, gotovo isključivo onih grčkih. U ostvarenju tog cilja pravoslavni su teolozi, nadahnjujući se na grčkim ocima, predložili sljedeće teme: »Ponovno otkriće« teologije iskustva, ili gnoseološki problem; »Ponovno otkriće« Trojstva, ili kršćanski personalizam; odnos između Boga, svijeta i čovjeka; »Ponovno otkriće« trinitarno-sakramentalne naravi Crkve. Nakon prikaza tih tema, Spiteris ističe da je teologija jedna, teologija nepodijeljene Crkve, a teološko gibanje što ga njegov rad prikazuje u pravoslavnim teološkim krugovima nazvano je »neopatristikom«.

Dvadeseto stoljeće donijelo je neslućen ekumenski napredak, ali cilj još nije postignut. Stoga Peter Neuner u radu »Hod ekumenizma u XX. stoljeću«, ³⁸ prikazuje pretpovijest, nastanak i razvoj ekumenskog pokreta s ciljem da promišljanje o postignutim uspjesima učini točkom polazišta za daljnji razvitak u XXI. stoljeću. Premda Katolička crkva nije članica Ekumenskog vijeća Crkava, autor u svome radu ističe da je ona svakako dijelom ekumenskoga pokreta, te stoga prikazuje i njezin doprinos ekumenskom pokretu. U posljednjem odlomku govori o nekim događajima što usmjeruju ekumenski hod po svojoj metodi. Povrh ekumenizma, za teologiju je važno i dijaloško sučeljavanje s azijskom mišlju i njezinim govorom o Bogu i posljednjoj zbiljnosti. O tome u knjizi govori Hans Waldenfels, u radu »Istok i Zapad. Kršćanska teologija i azijska mi-

sao«. ³⁹ U pogledu na kršćanstvo u okružju azijske misli, autor pokazuje da su azijske religije u velikoj mjeri djelatne sve do u svakidašnji život ljudi, te da one ne zrače toliko svojim naukom i svojom istinom koliko praktičnom korisnošću, koja se u prvome redu odnosi na imanenciju svijeta, a manje poziva na okret prema transcenciji. Pojavne i izražajne oblike božanskoga u azijskim religijama karakterizira relativnost. Nejasnoća je obilježje i temeljno pitanje mogućnosti objave Boga i onoga što je božansko. Stoga Waldenfels na kraju svoga rada zaključuje da bi se u kontekstu azijskih kultura sadržaj kršćanske vjere trebao promišljati na novi način, jer susret različitih religija ukazuje na postojanje različitih slika o čovjeku i Bogu kao i mogućnost različitog poimanja njihova odnosa.

Sučeljavanje i dijalog s religijama pridonijeli su, u kršćanskoj teologiji, razradbi prvih nacrti teologije religijâ. O perspektivama teologije religijâ u XXI. stoljeću piše Claude Geffré, u radu naslovljenom »Prema novoj teologiji religija«. ⁴⁰ Dijalogizirajući s teolozima poput J. Dupuisa, H. Künga, R. Panikara i D. Tracya, autor ističe da

»... na početku XXI. stoljeća najveći izazov kršćanskoj teologiji nije toliko mnogostrukost religioznosti sinkretističkog ili ezoterijskog tipa, koju pokriva komotna etiketa *New Agea*, koliko je to pluralnost velikih nekršćanskih religija koje su nam sve bolje i bolje poznate i koje često pokazuju svoju obnovljenu životnost«. ⁴¹

Religijski pluralizam, prema njegovu mišljenju, ima tendenciju postati obzorom teologije XXI. stoljeća, te nas poziva da iznova promotrimo velika poglavlja cijele kršćanske dogmatike. To je odgovor na neosporivu povijesnu situaciju i to je, također, posljedica glavne intuicije II. vatikanskog koncila, koji je po prvi put u povijesti rimskoga učiteljstva donio pozitivan sud o nekršćanskim religijama. Geffré, nakon isticanja novosti međureligijskog dijaloga, primjećuje kako se on podudara s planetarnim dobom čovječanstva. Pritom prikazuje napore novije teologije da ozbiljno uzme pitanje religijskog pluralizma kao teološko pitanje i odredi teološki temelj međureligijskog dijaloga. To je i prigoda za razmišljanje o razvitku teologije religijâ, koja je od teologije spasenja onih koji ne vjeruju zakoraknula k teologiji religijskog pluralizma i međureligijskog dijaloga.

Zaključak

Rosino Gibellini, ravnatelj izdavačke kuće Queriniana (Brescia), priznat je kao jedan od najboljih poznavatelja kršćanske teologije XX. stoljeća. 1992. godine napisao je studiju ⁴² u kojoj je prikazao povijest kršćanske misli XX.

36

Johann Baptist Metz, »Prijedlog univerzalnog programa kršćanstva u doba globalizacije«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 395–407.

37

Yannis Spiteris, »Pravoslavna teologija 'ponovno otkriva' svoju prošlost. Teologija Otačca ponovno predložena današnjem čovjeku«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 283–316.

38

Peter Neuner, »Hod ekumenizma u XX. stoljeću«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 317–336.

39

Hans Waldenfels, »Istok i Zapad. Kršćanska teologija i azijska misao«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 337–357.

40

Claude Geffré, »Prema novoj teologiji religija«, u: *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, str. 359–377.

41

Ibid., str. 359.

42

Knjiga je doživjela pet izdanja na talijanskom, a prevedena je s talijanskog na njemački, francuski, španjolski i engleski – što bez sumnje svjedoči o njezinoj kvaliteti. 1999. godine objavljena je u Kršćanskoj sadašnjosti.

stoljeća u njezinim najznačajnijim momentima, izdvojivši najzahtjevnije tematike i najvažnije tekstove koji označuju njezin put. Analizirajući sedamnaest napisanih radova u novoj knjizi R. Gibellinija, može se zaključiti da su sva četiri teološka pravca prošlog stoljeća, dakako s različitim naglascima, prisutna u promišljanju perspektiva teološke misli za XXI. stoljeće. U tim perspektivama, moglo bi se govoriti o tri teološka pravca: perspektivama teologije korelacije, perspektivama teologija u doba mondijalizacije, te perspektivama teologije ekumenizma i međureligijskog dijaloga.

Svi radovi – dakako, u različitoj mjeri – pokazuju prepletenost teološke i filozofske misli kao i rezultata raznih grana znanosti s teologijom. Time je na svoj način dokumentirana otvorenost i interdisciplinarnost teologije, što je od presudne važnosti za teologiju i njezin dijalog s drugim znanostima. Ta dijalogičnost teologije i teologa sve se više nameće kao neophodan uvjet njezine budućnosti. Dakako, što su specijalizacije uže, teže je odgovoriti tom zahtjevu; unatoč tomu, neophodno je ustrajati u dijaloškoj razmjeni misli, pogleda i rezultata, te surađivati na zajedničkim projektima gdje je to moguće. Mali koraci mogu voditi daleko naprijed, u zajedničku budućnost. Teološki radovi sabrani u ovoj knjizi uvjerljivo pokazuju u tome smjeru, svjedočeći o temeljnoj perspektivi teologije u XXI. stoljeću: u logici utjelovljenja i otkupljenja, staviti se u obranu i u službu svega onoga što je »Humanum«.

Veronika Nela Gašpar

Theological Perspectives for the 21st Century

Summary

This article aims to introduce the readership to the basic content of R. Gibellini's latest book entitled Theological Perspectives for the 21st Century, which is, thematically speaking, an extension of his previous book, bearing the title Theology of the 20th Century. Following the panorama of theological thought in the 20th century, R. Gibellini turns to the tasks and perspectives of theology and its reflections in the near future.

Considering that Gibellini conceived the book here presented as a balance from the perspective of the future, a balance that draws on the theology of the 20th century, the first section of the article brings an overview of the four theological currents of the 20th century. The other three sections centre on the theological prospects of the 21st century: the prospects of the theology of correlation, the prospects of theology in the era of globalisation, and the prospects of the theology of ecumenism and interreligious dialogue. The book was contributed to by internationally renowned theologians. Their reflections follow the significant lines of thought that emerged during the 20th century in general and its last decades in particular, and that are open to further development at the beginning of the 21st century.

Key words

Rosino Gibellini, theology, balance and prospects, contextuality, interdisciplinarity and dialogue